

УДК 947.7(092):327.57(4)

DOI: 10.18523/2617-8907.2019.2.5-13

Богуславська К. П.

**ВІД «ТРЬОХ БРАТНІХ НАРОДІВ»
ДО «ПОВЕРНЕННЯ В ЄВРОПЕЙСКУ РОДИНУ»:
ПОСТАТЬ АННИ ЯРОСЛАВНИ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ**

У статті досліджено комеморативні практики навколо постаті Анни Київської, що сформувалися після 2014 р., а також те, яким чином вони легітимізують та підсилюють євроінтеграційний курс України. З'ясовано, що після анексії Криму та російської агресії на Донбасі, які спричинили вихід України з російської політичної орбіти, концепція «трьох братніх народів» була закономірно витіснена ідеєю про повернення України в «європейську родину», що неодноразово постулювалося на державному рівні. У рамках цього курсу історична політика України потребувала яскравих історичних постатей, які б могли слугувати символом давнього зв'язку між Україною та Європою. Оскільки, за словами історика Георгія Касьянова, в Україні відбулася «націоналізація» минулого аж до часів Київської Русі, легітимаційний ресурс постаті Анни Київської був інструменталізований та використаний в інтересах сьогодення. Дослідження різних комеморативних практик продемонстрували, що всі вони транслиують одне повідомлення: Україна поєднана з Європою ще з часів Анни Ярославни, а тому сучасний євроінтеграційний курс є «поверненням у європейську родину». З'ясовано також, що легітимаційний ресурс постаті Анни Київської настільки сильний, що за нього Україні доводиться боротися з Російською Федерацією, яка намагається розповісти світу про «російську Анну». Оцінено перспективи подальшого розвитку комеморативних практик навколо постаті Анни Ярославни у світлі нещодавнього закріплення тези про «європейську ідентичність» українського народу в Конституції.

Ключові слова: Анна Київська, Анна Ярославна, Київська Русь, історична політика, комеморативні практики, «братні народи», Російська Федерація, євроінтеграційний курс України, «повернення в європейську родину».

Постановка проблеми. В умовах, коли після окупації Криму та російської агресії на Донбасі Україна остаточно зійшла з російської політичної орбіти та на рівні Конституції закріпила своє прагнення стати членом ЄС і НАТО, в уявленнях українського суспільства концепція «трьох братніх народів» була безповоротно витіснена новою ідеєю про «повернення в європейську родину». Легітимізувати цю ідею допоміг потужний ресурс минулого, а саме постать Анни Київської, дочки Ярослава Мудрого та дружини французького короля Генріха I. Саме вона була покликана

продемонструвати те, наскільки давні зв'язки нібито поєднують Україну з Європою.

Метою цієї розвідки є дослідження комеморативної структури, що формується навколо постаті Анни Київської, та демонстрація того факту, що кожен її елемент транслює, по суті, одну й ту саму ідею: українці не просто прагнуть стати частиною Європи, вони вже нею були, а тому нині просто повертаються в «європейську родину».

Український парламент 7 лютого 2019 р. остаточно закріпив у Конституції курс України в ЄС і НАТО. За законопроект тодішнього Президента

України Петра Порошенка в другому читанні проголосувало 335 народних депутатів за необхідної конституційної більшості у 300 голосів (24 канал 2019). Відповідно до внесених змін преамбулу Основного Закону доповнено словами про «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (Офіційний портал Верховної Ради України 2019).

Попри декларативний характер змін, їх можна вважати символічним підсумком процесів, які почалися в країні 21 листопада 2013 р., коли уряд Миколи Азарова несподівано призупинив підготовку до підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС, а на Майдан Незалежності вийшли перші протестувальники (24 канал 2014). За п'ять років гасла, з якими почалися виступи на підтримку євроінтеграційного шляху України, – «Україна – це Європа», «Ми – європейці», – трансформувалися в зафіксовані в українській Конституції слова про європейську ідентичність українського народу.

Також за цей час відбулося те, що науковий співробітник Атлантичної ради, видавець журналів «Business Ukraine» і «Lviv Today» Пітер Дікінсон назвав «геополітичним розлученням століття» (Dickinson 2018). Анексія Криму та агресія Росії на Донбасі унеможливили повернення України на російську політичну орбіту: «Травма від російського вторгнення призвела до масивних зсувів української громадської думки, підтримка членства в ЄС та НАТО зросла до безпрецедентного рівня, у той час як ентузіазм до більш тісних російських зв'язків скоротився до поодиноких випадків» (Dickinson 2018) (тут і далі переклад наш. – К. Б.).

Справді, заяви про налагодження відносин з Росією не мають серйозної підтримки в постмайданному суспільстві України. Згідно з результатами досліджень Центру Разумкова від червня 2018 р. («Российско-украинский конфликт: оценки и позиции граждан Украины»), 79,8 % українців вважають Росію країною-агресором, яка незаконно анексувала Крим і продовжує військову агресію проти України (9,6 % не вважають, 10,6 % мають складнощі з відповіддю); 74,9 % вважають, що умовою для нормалізації відносин двох країн може бути тільки припинення російської агресії, повернення захоплених територій, компенсація збитків Україні та відмова від втручання в її внутрішні справи (8,3 % так не вважають, 18,8 % мають складнощі з відповіддю). Концепції «братніх народів», «стратегічного партнерства» та «добросусідства», якими раніше

постійно описували українсько-російські відносини, не підтримують 64,5 % українців (14,7 % підтримують, а 20,8 % мають складнощі з відповіддю).

Отримання безвізового режиму з країнами Європи, припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, а також Томос про автокефалію єдиної Православної церкви України стали важливими етапами «геополітичного розлучення». Проте вважати його остаточним не доводиться: академік НААН Павло Гайдуцький у статті з красномовною назвою «Торгівля України з Росією: ілюзії ізоляціонізму» підкреслює, що Україна «продовжує залежати від Росії у таких важливих торгових позиціях, як енергоносії, мінеральні продукти і металопродукти» (Гайдуцький 2018). Утім, навіть попри цей факт, заперечувати незворотність розриву з «братнім народом» не видається можливим.

Очевидним є те, що в публічному просторі формулу «братніх народів» замінила ідея про «повернення в європейську родину». Саме її безліч разів озвучував президент Порошенко у своїх промовах (Президент України. Офіційне інтернет-представництво 2017; Gordon 2018; Unian 2017). У цей час українські інтелектуали намагаються відрефлексувати, який саме зв'язок існує між Україною та Європою та чи не є гасло «Україна – це Європа» самонавіюванням.

Наприклад, стаття історика Ярослава Грицака називається «Чому українці є європейцями?», а стаття публіциста Миколи Рябчука – «Ми є європейцями мимоволі». І Грицак, і Рябчук доходять висновку, що історично вплив Росії на Україну не був визначним. Грицак підкреслює, що «російський фактор в українській історії порівняно недавній; довшим і давнішим є фактор польський» (Грицак 2013). Рябчук також стверджує, що, крім російського впливу, Україна перебувала під «постійним впливом європейських ідей і практик», а її розвиток визначався «періодичним перебуванням різних її частин у європейському політичному й культурному просторі» (Рябчук 2018).

Також обидва інтелектуали зазначають, що впевненість у визначальному європейському впливі успадкована від української історіографії кінця XIX – початку XX ст.: «Найбільша частина національних відмін України від Московії пояснюється тим, що Україна до XVIII ст. була більше зв'язана з Західною Європою, і хоча з проволокою, завдяки татарам, то все ж ішла разом з Західною Європою в суспільному і культурному процесі», – цитує Грицак історика Михайла

Драгоманова (Грицак 2013). Рябчук, рефлексуючи над аргументами Грицака, наводить слова Михайла Грушевського з політичних памфлетів «На порозі нової України»: «...Україна жила одним життям, одними ідеями із Заходом. У нього черпала культурні засоби, у нього брала взірці для своєї культури...Україна XIX віку була відірвана від Заходу, від Європи й обернена лицем на північ, ткнута носом у глухий кут великоруської культури й життя. Все українське життя було вивернуте зі своїх нормальних умов, історично і географічно сформованої колії й викинуто на великоруський ґрунт, на потоп і розграблення» (Рябчук 2018).

Оскільки, як зазначає історик Георгій Касьянов у своїй фундаментальній праці «Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди», історичний наратив кінця XIX ст. був доволі швидко відновлений у незалежній Україні (Касьянов 2018, с. 226), зрозуміло, чому ідея його класиків про належність України до Європи також актуалізувалася. Під таким кутом зору «повернення в європейську родину» та вихід із російської орбіти є не чим іншим, як нібито відновленням «історичної справедливості» та «природного» стану речей: Україна суто через несприятливі політичні та історичні обставини, зумовлені Російською імперією, а згодом – Радянським Союзом, не змогла раніше долучитися до «європейської родини».

У рамках такого «повернення» історична політика України потребувала яскравих історичних постатей, які б могли підтвердити споконвічний зв'язок України з Європою, підсилити та легітимізувати європейський курс України. Як зазначає Касьянов, у Східній Європі «використання минулого в інтересах сучасності» спрямоване саме на «відновлення “історичної справедливості”, реставрацію та укріплення національної ідентичності... повернення в “європейську сім'ю” в ролі самодостатньої культурної одиниці» (Касьянов 2018, с. 47).

Українцям треба було перейти від статусу «несподіваної нації» («unexpected nation»), за висловом Ендрю Вілсона, до статусу нації «історичної». Саме цим прагненням викликаний процес, який Касьянов називає націоналізацією минулого, тобто «виокремленням і привласненням певних його фрагментів колективним суб'єктом, що прагне самовизначення», а також «поєднанням цих фрагментів у зв'язний майстер-наратив» (Касьянов 2018, с. 204).

Головною метою такої «націоналізації» є саме «перетворення “неісторичної” нації на історичну... перетворення цієї нації з об'єкта на

суб'єкт історії». У рамках цього процесу навіть Київська Русь була «націоналізована» як приклад ранньої державності на території України, а подекуди навіть і ранні племінні форми суспільної організації (Касьянов 2018).

Тут доречно згадати Еріка Хобсбаума з його концепцією «винайдених традицій». Він наголошує на парадоксальному бажанні «сучасних націй з усім їхнім громіздким спорядженням, як правило, претендувати на щось прямо протилежне їх новизні та штучності, на те, що корінням своїм вони йдуть у глибоке минуле і є людськими спільнотами настільки “природними”, що для їхнього визначення достатньо простого самоствердження. Хоч би який зміст з погляду історичної і будь-якої іншої спадковості втілювався в поняттях “Франція” і “французький”... самі ці поняття містять сконструйований чи “винайдений” компонент» (Хобсбаум 2000).

Для України, яка довго не мала державності, таке «винайдення традицій» та націоналізація історії задля самовизначення стали закономірними, особливо за браком сталого економічного поступу. На нашу думку, ретроспективно місія продемонструвати історичний зв'язок України та Європи була покладена на княжну Анну Київську – дочку Ярослава Мудрого, дружину французького короля Генріха I та королеву Франції (1051–1060). Саме з цієї причини протягом останніх п'яти років навколо постаті Анни Ярославни за участі держави сформувалися різноманітні комеморативні практики. Оскільки Київська Русь, як зазначалося вище, «націоналізована» та сприймається як рання попередниця незалежної України, постать європейської королеви підкреслює давній зв'язок України з Європою. А такий зв'язок, своєю чергою, повністю відповідає постмайданному курсу на євроінтеграцію України.

Розглянемо низку комеморативних практик, що з'явилися навколо постаті Анни Ярославни протягом останніх п'яти років, а саме: благодійний вечір, пам'ятники, кінофільм та фестиваль на її честь.

Благодійний вечір «Анна Київська. Нове Тисячоліття» відбувся в Національному заповіднику «Софія Київська» на підтримку Культурного центру Анни Київської та Церкви Святих Бориса і Гліба у Франції (Президент України. Офіційне інтернет-представництво 2018). Під час цієї події тодішня перша леді Марина Порошенко підкреслила: «Через історію Київської Русі і таких постатей, як Анна Ярославна, ми нагадуємо, що Україна стала частиною Європи ще тисячі років тому. Ми шануємо свою історію і пишаємося своїми славетними предками. І робимо все можливе, щоб зберегти

і передати свою історичну спадщину наступним поколінням» (Президент України. Офіційне інтернет-представництво 2018). Крім цього, з ініціативи п'ятого Президента України Петра Порошенка та за підтримки його Фонду було виділено фінансування в розмірі 5 млн гривень для спорудження входу до Культурного центру Анни Київської у французькому місті Санліс (Президент України. Офіційне інтернет-представництво 2018).

Про пошавлення комеморативних практик навколо постаті Анни Ярославни свідчить і кількість пам'ятників, встановлених на її честь після 2014 р. Якщо за весь період незалежності в Україні та Франції з'явилося чотири пам'ятники на честь київської князівни, то три з них були встановлені у 2016–2018 рр. Зазначимо, що перший за часів незалежної України пам'ятник королеві Франції Анні Київській було відкрито в червні 2005 р. у Санлісі. Авторами пам'ятника є Валентина і Микола Зноби (Фотослужба агентства «УНІАН» 2005), урочисто відкрив його тодішній Президент України Віктор Ющенко (Україна молода 2005).

Наступний пам'ятник, присвячений Анні Київській, було відкрито вже в українській столиці, а саме у сквері на Львівській площі, в листопаді 2016 р. Ідея зобразити Анну Ярославну дитиною належить засновнику та куратору фестивалю «Anne de Kiev Fest» Федору Баландіну, а втілив її скульптор Костянтин Скритуцький. Під час урочистого відкриття Баландін підкреслив значення Анни Київської для євроінтеграційних процесів: «Головна ідея, яку ми намагаємося донести українцям, – ми не вступаємо в Європу, ми до неї повертаємося. У цьому сенсі постать Анни Ярославни найбільш показова, а її батько, Ярослав Мудрий, був одним з перших євроінтеграторів в історії України» (Україна молода 2016).

Церемонія відкриття відбулася за участі посла Франції в Україні Ізабель Дюмон та міністра культури України Євгена Нищука (Історична правда 2016).

У серпні 2017 р. в Києві було знову відкрито пам'ятник Анні Ярославні. Цього разу він став копією французького монумента, встановленого у 2005 р. в Санлісі. Автор копії – Микола Зноба, пам'ятник стоїть на вулиці Івана Мазепи біля станції метро «Арсенальна» (Історична правда 2017).

У жовтні 2018 р. посол України у Франції Олег Шамшур спільно з делегацією мерії Києва відкрив пам'ятник Анні Київській у Тулузі. Скульптуру, що зображає князівну в дитинстві, Київ подарував французькому місту на знак побратимських зв'язків. Монумент є авторською

реплікою скульптури, встановленої в листопаді 2016 р. на Львівській площі в Києві.

Однак лише пам'ятниками актуалізація постаті Анни Ярославни не обмежилася. У 2016 р. кінокомпанія «Кінороб» розпочала роботу над історичною драмою «Анна Київська» (Anne de Kyiv) (Кінороб 2017).

Наступного року сайт кінокомпанії повідомив, що над стрічкою спільного виробництва України (Кінороб) та Франції (DADAFILMS) працюватиме триразовий володар премії «Сезар», режисер-постановник Ів Анжело, оператором фільму буде Сергій Михальчук (Кінороб 2017). Сюжет стрічки базуватиметься на історичному романі французької письменниці Жаклін Доксуа «Анна Київська, королева Франції». До того ж Доксуа стане автором сценарію (Кінороб 2017).

Уявлення про стрічку можна скласти з такого синопсису на сайті кінокомпанії: «Генріх I успадковує корону Франків, а разом із нею – занедбану країну в оточенні ворогів. Аби зміцнити позиції Франції, він укладає союз із керманічем могутньої держави Київська Русь – князем Ярославом Мудрим, одружившись на його доньці Анні Ярославні. Цей шлюб приносить розквіт країні. Анна надихає Генріха на правильні та великі вчинки. За допомогою зброї та дипломатії вони перемагають ворогів, розширюють землі та приносять на них мир і спокій» (Кінороб 2019).

У 2017 р. стрічка перемогла на Десятому конкурсному відборі кінопроектів, що претендують на фінансову підтримку держави. Розмір очікуваної грошової підтримки від Державного агентства України з питань кіно мав становити 40,5 млн гривень за загального бюджету картини у 135 млн (Детектор Медіа 2017). Єгор Олесов, продюсер стрічки, відверто говорить про те, що впливав Zeitgeist: «Фільм продемонструє широкій громадськості виняткову роль, яку зіграла династія Ярослава Мудрого у французькому державотворенні. Історія князівни Анни Ярославни може стати поворотним моментом для перегляду геополітичної ролі України за останні 1000 років, що особливо актуально в умовах нинішнього повернення України в Європу і боротьби за свою ідентичність» (Кінороб 2017).

Утім, попри синопсис, що обіцяє глядачам історично-патріотичний фільм, стрічка набула скандальної репутації ще до свого фактичного створення: видання «Український тиждень» у статті «Анна Київська в тенетах “русского мира”» розкритикувало першоджерело стрічки – роман Жаклін Доксуа «Анна Київська, королева Франції». Авторка статті Алла Лазарева з'ясувала, що упорядником книги Доксуа був

Віктор Лупан – голова редакційної ради газети «Русская мысль» та шанувальник політики президента Росії Володимира Путіна.

Попри те, що книжка вийшла у 2002 р., у її передмові зазначено: «Для ясності викладу Франція та Росія названі своїми сучасними назвами». Саме тому згадок про Україну вона не містить. Крім того, у романі Київ часів Київської Русі стає своєрідним «близнюком Москви»: у його центрі з'являється Кремль, а Анна Ярославна проводить вільний час у теремі. У сумі зі згадками про «Святу Русь» та «матір міст російських» стає зрозумілим, що ця книга цілком вкладається в логіку привласнення Росією київської князівни, про що мова йтиме далі (Лазарева 2018).

Журналісти «Українського тижня» надіслали звернення до керівника Держкіно Пилипа Ілленка з проханням розібратися з ситуацією: автором першоджерела та сценарію стрічки, яка має бути частково профінансована державою, є письменниця «з суто російським баченням постаті королеви Анни» (Тиждень.ua 2018). У відповідь на це звернення Ілленко зазначив, що Держкіно ще не фінансувало цей фільм, а також не отримувало інформації про заплановані зйомки. Крім цього, він наголосив, що Держкіно не займається фінансуванням «фільмів з антиукраїнською позицією», а також додав, що цьому питанню буде приділено додаткову увагу, коли кінокомпанія підтвердить наявність необхідної для фінансування стрічки суми (Тиждень.ua 2018). Утім, ресурс «Наші гроші» називає «Анну Київську» серед 10 найдорожчих фільмів, до створення яких долучилося Держкіно: агенція нібито виділила на фільм 29,96 млн гривень. У світлі таких подій лишається тільки здогадуватися, яким буде фільм про київську князівну, вихід у прокат якого планується на 2020 рік.

Ще одним яскравим свідченням розростання комеморативних структур довкола постаті Анни Київської є щорічне проведення фестивалю на її честь – «Anne de Kiev Fest». На Фейсбук-сторінці фестивалю зазначено, що він є «масштабною мистецькою подією, яка надихає киян на вивчення історичної спадщини, пошук витоків державності України-Русі, історії міжнародних зв'язків нашої держави від Володимира Великого до сьогодні» (Facebook 2017).

У рамках фестивалю в різні роки відбулися такі події, як презентація проекту пам'ятника Анні Київській-дитині (його пізніше було встановлено на Львівській площі), презентація українського перекладу книги французького письменника, історика та журналіста Філіпа Делорма «Анна Київська. Дружина Генріха I» (переклад

Івана Рябчія) (Баландін 2016), презентація шрифту «Анна Ярославна» (Litcentr 2016), розробленого українським художником Ігорем Степановим на основі стародавніх графіті на стіні Софії Київської, авторство яких дослідники приписують Анні Ярославні (Нікітенко, Корнієнко 2010), а також багато інших. Хоча фестиваль створений за ініціативою Федора Баландіна, він проходить за підтримки Міністерства культури України, Київської міської державної адміністрації, Посольства Франції в Україні, Французького інституту в Україні та громадської організації «Чотири королеви». У статті «Anne de Kiev Fest: повернення в Європу» засновник та куратор фестивалю Федір Баландін підкреслює, що саме слова експосла Франції в Україні Алена Ремі про повернення України в Європу стали «головним девізом та сенсом фестивалю» (Баландін 2016).

Крім згаданих вище комеморативних практик, важливість легітимізаційного ресурсу постаті Анни Ярославни продемонструвала також боротьба за нього між Російською Федерацією та Україною. 29 травня 2017 р. президент Росії Володимир Путін під час прес-конференції у Версалі за підсумками переговорів з французьким президентом Емануелем Макроном назвав Анну Київську «російською Анною», наголосивши таким чином на довгій історії російсько-французьких відносин: «З поїздки Петра Першого у Францію не почалася історія російсько-французьких відносин. Вона має набагато глибше коріння. Освічена французька публіка знає російську Анну – королеву Франції» (Новое время 2017).

Подібна заява не могла не викликати обурення українського політикуму. Негативно на заяву відреагували віцеспікер Верховної Ради України Ірина Геращенко та міністр закордонних справ Павло Клімкін, утім, підсумував обурення української сторони президент Порошенко.

Під час свого звернення з нагоди ратифікації сенатом Нідерландів Угоди про асоціацію Україна-ЄС він наголосив на тому, що Україна наразі возз'єднується з «європейською родиною», адже була її частиною ще з часів Ярослава Мудрого та Анни Ярославни: «Кремль, уражений хронічною українофобією, капостив нам на кожному кроці... Це робилося з єдиною метою – унеможливити ратифікацію Угоди, поховати її та, відповідно, – зупинити курс України на возз'єднання з нашою європейською родиною. Саме возз'єднання, бо історично ми були її частиною... До речі, з часів давньоукраїнського князя Ярослава Мудрого та його доньки-киянки Анни Ярославни, яку буквально вчора Путін намагався на очах

всієї Європи викрасти до російської історії» (Facebook 2017).

На цьому історія з «викраденням» Анни Ярославни не закінчилася. Офіційний акаунт України влаштував у Twitter суперечку з офіційним російським акаунтом, пізніше її навіть прокоментували такі ресурси, як Mashable, The Daily Beast та CNN (Новое время 2017).

«Коли Росія говорить, що Анна Київська заклала російсько-французькі відносини, дозволяйте нам нагадати послідовність подій», – саме таке повідомлення з'явилося в офіційному акаунті України у Twitter. До нього була прикріплена картинка, де зазначалося, що коли у 1051 р. Анна Київська стала дружиною Генріха I та привезла в Париж Реймське Євангеліє, на якому потім присягали під час коронації французької монархи, Москви в цей час навіть не було – на її місці «росли берези» (Новое время 2017).

Російський акаунт не забарився з відповіддю: «Ми пишаємося нашою спільною історією. Росія, Україна, Білорусь мають спільну історичну спадщину, яка має єднати наші нації, а не роз'єднувати». Цю відповідь супроводжувала картинка, де демонструвалося те, що, хоча у 1051 р. у Москві і «росли берези», у Великому Новгороді вже був побудований Софійський собор (Новое время 2017).

Український акаунт відповів на це відомою гіфкою з «Сімпсонів», де Росія миттєво перетворюється на СРСР, а також фразою «ти справді не змінюєшся, так?». Акаунт Міністерства закордонних справ Росії також приєднався до суперечки, написавши повідомлення про те, що у 1051 р. Київ був столицею об'єднаної Русі, що включала території сучасних Росії, України та Білорусі.

Крапку в суперечці поставив український акаунт, відповівши на цей закид гіфкою з британського серіалу «Холмс» та повідомленням: «Київська Русь також охоплювала сучасні території Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Чехії та Румунії. Не говоріть, будь ласка, дурощів про триєдину націю та дотримуйтеся міжнародного права» (Новое время 2017).

У такий спосіб у «війні» за Анну Ярославну Росія програла на двох «фронтах» – і у Twitter,

і у сфері міжнародної політики: через місяць після «викрадення в російську історію», під час прес-конференції Порошенка та Макрона останній підкреслив, що між Україною та Францією існують дуже давні відносини та згадав у цьому контексті Анну Ярославну (Новое время 2017).

Потрібно було детально зупинитися на цьому епізоді, адже він яскраво демонструє те, яка фундаментальна зміна відбулася у свідомості пострадянського суспільства: концепція «триєдиної нації» була витіснена ідеєю про історичну належність до Європи. Після окупації Криму та агресії на Донбасі апеляція Росії до дискурсу «братніх народів» сприймається винятково як сарказм та лицемірство. Крім того, можна зробити висновок, що частиною російської агресії є, зокрема, і запекла боротьба за легітимізуючий ресурс минулого та намагання експропріувати його фрагменти.

Висновки. Розглянуті в цій статті комеморативні практики, а також епізод «воєн пам'яті» між Україною та Росією були покликані продемонструвати те, як постать Анни Київської як королеви Франції легітимізує в українському суспільстві ідею про «повернення в європейську родину», що витіснила концепцію «трьох братніх народів». В уявленні українців Анна Ярославна слугує підтвердженням того, що нині відбувається саме «повернення», «возз'єднання» з Європою, до якої вони і так історично належать. Для формування подібних уявлень злагоджено працюють різноманітні актори історичної політики: президент, перша леді, послы, КМДА, Державне агентство України з питань кіно, приватні ініціативи тощо. Ці практики показують, як минуле обслуговує інтереси сьогодення, як відбувається політична інструменталізація історії. Найімовірніше, комеморативні практики навколо постаті Анни Київської розширюватимуться та ускладнюватимуться і надалі, підсилюючи та легітимізуючи ідею про «європейську ідентичність українців», зафіксовану віднедавна в Конституції. Питання про те, чому обидві метафори – і «братніх народів», і «європейської сім'ї» – описують геополітичні відносини України через призму саме родинних стосунків, може стати темою окремого дослідження.

Веб-матеріали

24tv.ua. Шлях України до підписання Угоди про асоціацію з ЄС: з 1991 і до сьогодні. 27.06.2014. URL: https://24tv.ua/shlyah_ukrayini_do_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_ues_z_1991_i_do_sogodni_n457687 (дата звернення: 27.02.2019).

24tv.ua. Рада закріпила в Конституції курс України в НАТО та ЄС: що це означає. 07.02.2019. URL: https://24tv.ua/zmini_do_konstitutsiyi_ukrayini_2019_kursu_v_yes_i_nato_rishennya_radi_n1108546 (дата звернення: 27.02.2019).

Детектор Медіа. Яке кіно зацікавить велику кількість глядачів: думка українських продюсерів. 23.06.2017. URL: <https://detector.media/production/article/127275/2017-06-23-yake-kino-zatsikavit-veliku-kilkist-glyadachiv-dumka-ukrainskikh-prodyuseriv/> (дата звернення: 25.02.2019).

Історична правда. У Києві відкрили пам'ятник королеві Франції Анні Ярославні. ФОТО, ВІДЕО. 11.11.2016. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2016/11/11/149310/> (дата звернення: 27.02.2019).

- Історична правда. У Києві встановили ще один пам'ятник королеві Франції Анні Київській – копію французького. 02.09.2017. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2017/09/2/150192/> (дата звернення: 27.02.2019).
- Кінороб. Анна Київська. 2019. URL: <https://kinorob.com/uk/project/annedekiev> (дата звернення: 25.02.2019).
- Кінороб. Компанія Kinorob екранізує історичну драму про княжну Анну Ярославну. 01.06.2017. URL: <https://kinorob.com/uk/news/text/224-kompaniya-kinorob-ekranizuye-istorichnu-dramu-pro-knyazhnu-annu-yaroslavnu> (дата звернення: 27.02.2019).
- Новое время. Похищение королевы. Как Путин попытался присвоить Анну Ярославну. 31.05.2017. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/pohishchenie-korolevy-kak-putin-popytalsja-prisvoit-annu-yaroslavnu-1237312.html> (дата звернення: 23.02.2019).
- Офіційний портал Верховної Ради України. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). 07.02.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64531 (дата звернення: 27.02.2019).
- Президент України. Офіційне інтернет-представництво. «Культурна дипломатія – це питання національної безпеки» – Марина Порошенко під час благодійного вечора «Анна Київська. Нове тисячоліття». 26.06.2018. URL: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 24.02.2019).
- Президент України. Офіційне інтернет-представництво. Ми робимо все, щоб український народ повернувся до своєї європейської родини – Президент подякував українцям Португалії за підтримку українських реформ. 18.12.2017. URL: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 27.02.2019).
- Тиждень.ua. «Український тиждень» попросив голову Держкіно розібратися з непорозумінням довкола майбутнього фільму «Анна Київська». 12.04.2018. URL: <http://m.tyzhden.ua/News/212296> (дата звернення: 27.02.2019).
- Тиждень.ua. Держкіно повідомило, що не виділяло коштів на скандальний фільм «Анна Київська». 08.05.2018. URL: <https://tyzhden.ua/News/213558> (дата звернення: 27.02.2019).
- Україна молода. Київ – Париж: розморожено. 24.06.2005. URL: <http://umoloda.kyiv.ua/number/455/116/16460/> (дата звернення: 25.02.2019).
- Україна молода. У Києві з'явиться пам'ятник королеві Анні Ярославні. 10.11.2016. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3075/2006/105679/> (дата звернення: 21.02.2019).
- Facebook. Міжнародний фестиваль мистецтв «Anne de Kiev fest». 2017. URL: <https://www.facebook.com/annedekyiv.fest> (дата звернення: 25.02.2019).
- Facebook. Президент щодо рішення Сенату Нідерландів про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Відео. 2017. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1070510279760505> (дата звернення: 27.02.2019).
- gordonua.com. Порошенко: Впевнений, що Україна неодмінно стане членом великої європейської сім'ї. 19.05.2018. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/poroshenko-vpevnenij-shcho-ukrajina-neodminno-stane-chlenom-velikoj-jevropejskoj-sim-ji-247009.html> (дата звернення: 20.02.2019).
- Litcentr. Презентація шрифту фестивалю Anne de Kiev Fest. 2016. URL: <https://litcentr.in.ua/news/2016-06-03-4370> (дата звернення: 23.02.2019).
- photo.unian.net. Пам'ятник королеві Франції Анні Київській. 23.06.2005. URL: <https://photo.unian.net/rus/detail/13997.html> (дата звернення: 25.02.2019).
- Unian.ua. Порошенко: Завершення ратифікації Угоди про асоціацію сприятиме поверненню України до європейської родини народів. 20.05.2017. URL: <https://www.unian.ua/online/archive/57028.html> (дата звернення: 27.02.2019).

Список використаної літератури

- Баландін Ф. Anne de Kiev Fest: повернення в Європу. *Українська правда*. 02.07.2016. URL: <https://kiev.pravda.com.ua/columns/57769af992190/> (дата звернення: 24.02.2019).
- Гайдучкий П. Торгівля України з Росією: ілюзії ізоляціонізму. *Zn.ua*. 2018. Вип. 36. URL: https://dt.ua/international/torgivlya-ukrayini-z-rosiyeyu-ilyuziyi-izolyacionizmu-289700_.html (дата звернення: 10.02.2019).
- Грицак Я. Чому українці є європейцями. *Ji-magazine.lviv.ua*. 2013. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/2013/Nrytsak_Chomu_ukrainci_je_europejcyamy.htm (дата звернення: 10.02.2019).
- Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
- Лазарева А. Анна Київська в тенетах «руського мира». *Тиждень.ua*. 2018. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/212154> (дата звернення: 10.02.2019).
- Нікітенко Н. М., Корніснюк В. В. Анна Ярославна та її автографи на стіні Софії Київської. *Сівєричина в історії України* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3. С. 93–98.
- Російсько-український конфлікт: оцінки і позиції громадян України. *Російсько-український конфлікт: перспективи і параметри миротворчої місії ООН на Донбасі /* керівник проекту Михайл Пашков. Київ : Центр Разумкова : Заповіт, 2018. С. 95–120.
- Рябчук М. Ми є європейцями мимоволі. *Gazeta.ua*. 2018. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_mi-ye-yeuropejcyami-mimovoli/843241 (дата звернення: 22.02.2019).
- Хобсбаум Е. Изобретение традиций. *Вестник Евразии*. 2000. С. 47–62. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/izobreteniya-traditsiy> (дата звернення: 25.02.2019).
- Dickinson P. The Geopolitical Divorce of the Century: Why Putin Cannot Afford to Let Ukraine Go. *Atlantic Council*. 18.09.2018. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-geopolitical-divorce-of-the-century-why-putin-cannot-afford-to-let-ukraine-go> (дата звернення: 27.02.2019).

Web-Sources

- 24tv.ua. 2014. “Shliakh Ukrainy do pidpysannia Uhody pro asotsiatsiiu z YeS: z 1991 i do sohodni.” June 27. https://24tv.ua/shlyah_ukrayini_do_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_1991_i_do_sogodni_n457687.
2019. “Rada zakripyla v Konstytutsii kurs Ukrainy v NATO ta YeS: shcho tse oznachaie.” February 7. https://24tv.ua/zmini_do_konstitutsiyi_ukrayini_2019_kursu_v_1991_i_nato_rishennya_radi_n1108546.
- Detektor Media. 2017. “Yake kino zatsikavyt velyku killkist hliadachiv: dumka ukrainskykh prodiuseriv.” June 23. <https://detector.media/production/article/127275/2017-06-23-yake-kino-zatsikavit-veliku-killkist-glyadachiv-dumka-ukrainskikh-prodiuseriv/>.
- Facebook. 2017a. Mizhnarodnyi festyval mystetstv «Anne de Kyiv fest». <https://www.facebook.com/annedekyiv.fest>.
- 2017b. “Prezydent shchodo rishennia Senatu Niderlandiv pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS. Video.” <https://www.facebook.com/watch/?v=1070510279760505>.
- gordonua.com. 2018. “Poroshenko: Vpevneni, shcho Ukraina neodminno stane chlenom velykoj yevropejskoj simi.” May 19. <https://gordonua.com/ukr/news/politics/poroshenko-vpevnenij-shcho-ukrajina-neodminno-stane-chlenom-velikoj-jevropejskoj-sim-ji-247009.html>.

- Istorychna pravda. 2016. "U Kyievi vidkryly pamiatnyk korolevi Frantsii Anni Yaroslavni. FOTO, VIDEO." November 11. <https://www.istpravda.com.ua/short/2016/11/11/149310/>.
- _____ 2017. "U Kyievi vstanovyly shche odyn pamiatnyk korolevi Frantsii Anni Kyivskii – kopiiu frantsuzkoho." September 2. <http://www.istpravda.com.ua/short/2017/09/2/150192/>.
- Kinorob. 2017. "Kompaniia Kinorob ekranizuiu istorychnu dramu pro kniazhnu Annu Yaroslavnu." June 1. <https://kinorob.com/uk/news/text/224-kompaniya-kinorob-ekranizuye-istorichnu-dramu-pro-knyazhnu-annu-yaroslavnu>.
- _____ 2019. "Anna Kyivska." <https://kinorob.com/uk/project/annedekiev>.
- Litcentr. 2016. "Prezentatsiia shryftu festyvaliu «Anne de Kiev Fest»." <https://litcentr.in.ua/news/2016-06-03-4370>.
- Novoe vremya. 2017. "Pokhishchenie korolevy. Kak Putin popytalsya prisvoit Annu Yaroslavnu." May 31. <https://nv.ua/ukraine/events/pokhishchenie-korolevy-kak-putin-popytalsja-prisvoit-annu-jaroslavnu-1237312.html>.
- photo.unian.net. 2005. "The monument to the French Queen Anna Yaroslavna." June 23. <https://photo.unian.net/rus/detail/13997.html>.
- President of Ukraine: Official website. 2017. "My зробимо vse, shchob ukrainskyi narod povernuvsia do svoiei yevropeiskoi rodyny – Prezydent podiakuvav ukrainsiam Portuhalii za pidtrymku ukrainskykh reform." December 18. <https://www.president.gov.ua/news/mi-zrobimo-vse-shob-ukrayinskij-narod-povernuvsia-do-svoyeyi-45154>.
- _____ 2018. "«Kulturna dyplomatiia – tse pytannia natsionalnoi bezpeky» – Maryna Poroshenko pid chas blahodiinoho vechora «Anna Kyivska. Nove tysiacholittia»." June 26. <https://www.president.gov.ua/news/mi-zrobimo-vse-shob-ukrayinskij-narod-povernuvsia-do-svoyeyi-45154>.
- Tyzhden.ua. 2018a. "«Ukrainskyi tyzhden» poprosyv holovu Derzhkino rozibratsyia z neporozuminniam dovkola maibutnoho filmu «Anna Kyivska»." April 12. <http://m.tyzhden.ua/News/212296>.
- _____ 2018b. "Derzhkino povidomylo, shcho ne vydialilo koshtiv na skandalnyi film «Anna Kyivska»." May 8. <https://tyzhden.ua/News/213558>.
- Ukraina moloda. 2005. "Kyiv – Paryzh: rozmorozheno." June 24. <http://umoloda.kyiv.ua/number/455/116/16460/>.
- _____ 2016. "U Kyievi znavytsia pamiatnyk korolevi Anni Yaroslavni." November 10. <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3075/2006/105679/>.
- Unian. 2017. "Poroshenko: Zavershennia ratyfikatsii Uhody pro asotsiatsiiu spryiatyme povernenniu Ukrainy do yevropeiskoi rodyny narodiv." May 20. <https://www.unian.ua/online/archive/57028.html>.
- Verkhovna Rada of Ukraine: official web portal. 2019. "Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo strateichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynoho dohovoru)." February 7. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64531.

References

- Balandin, Fedir. 2016. "Anne de Kiev Fest: povernennia v Yevropu." *Ukrainska pravda*, July 2. <https://kiev.pravda.com.ua/columns/57769af992190/>.
- Dickinson, P. 2018. "The Geopolitical Divorce of the Century: Why Putin Cannot Afford to Let Ukraine Go." *Atlantic Council*. Accessed September 18. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-geopolitical-divorce-of-the-century-why-putin-cannot-afford-to-let-ukraine-go>.
- Haidutsykyi, Pavlo. 2018. "Torhivlia Ukrainy z Rosiieiu: iliuzii izoliatsionizmu!" *Zn.ua*, October 1. https://dt.ua/international/torgivlya-ukrayini-z-rosiyeyu-ilyuziyi-izolyacionizmu-289700_.html.
- Hrytsak, Yaroslav. 2013. "Chomu ukrainsyi ye yevropeitsiamy." *Ji-magazine.lviv.ua*. http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/2013/Hrytsak_Chomu_ukrainci_je_europejcyamy.htm.
- Hobsbawm, Eric. 2000. "Izobretenie traditsiy [The Invention of Tradition]." *Vestnik Yevrazii [Acta Eurasica]* 47–62. <https://cyberleninka.ru/article/v/izobretenie-traditsiy>.
- Kasianov, Heorhii. 2018. *Past continuous: istorychna polityka 1980-kh – 2000-kh. Ukraina ta susydy*. Kyiv: Laurus, Antropos-Lohos-Film.
- Lazareva, Alla. 2018. "Anna Kyivska v tenetakh «russkoho mira»." *Tyzhden.ua*, April 10. <https://tyzhden.ua/Culture/212154>.
- Nikitenko, Nadiia, and Kornienko, Viacheslav. 2010. "Anna Yaroslavna ta yii avtohrify na stini Sofii Kyivskoi." *Sivershchyna v istorii Ukrainy* 3:93–8.
- Riabchuk, Mykola. 2018. "My ye yevropeitsiamy mymovoli." *Gazeta.ua*, June 26. <https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/mi-ye-yevropejcyami-mimovoli/843241>.
- Rossiysko-ukrainskyi konflikt: otsenki i pozitsii grazhdan Ukrainy. 2018. In *Rossiysko-ukrainskyi konflikt: perspektivy i parametry mirovorcheskoy missii OON na Donbasse*, Pashkov Mikhail, project supervisor, 95–120. Kyiv: Razumkov Centre.

Kateryna Bohuslavska

FROM "THREE BROTHERLY NATIONS" TO "THE RETURN TO THE EUROPEAN FAMILY": ANNE OF KYIV'S PERSONALITY IN UKRAINIAN POLITICS OF HISTORY

After the occupation of Crimea and Russian aggression in the Donbas, Ukraine left the Russian political orbit and inserted amendments to the Constitution regarding the strategic course of the state for acquiring membership in the EU and NATO. Consequently, the concept of "three brotherly nations," which symbolized connection of Ukraine with Russia and Belarus, was irrevocably replaced by the new idea of "the return to the European family," which was repeatedly postulated at the state level. As part of this course, Ukrainian politics of history needed bright historical figures who could serve as a symbol of the ancient connection between Ukraine and Europe.

According to historian Heorhii Kasianov, in Ukraine "nationalization" of the past took place, up to the times of Kyivan Rus. Since in Ukraine Kyivan Rus is perceived as an early predecessor of modern Ukraine, it seems to be clear why the personality of Anne of Kyiv, daughter of Yaroslav the Wise and wife of French

King Henry I, was designed to legitimize the European integration course of Ukraine. Her personality was intended to show how old the ties which have allegedly united Ukraine and Europe.

This article explores commemorative practices around Anne of Kyiv's personality during the last five years. These practices show how the past can serve to the interests of the present and how easily political instrumentalization of the history happens. Each element of the commemorative practices states essentially the same idea: Ukrainians are not just eager to become a part of Europe, they were a part of Europe some time ago, so now they are just returning to their "European family."

Such commemorative practices include charity events, production of "Anne de Kyiv" film, "Anne de Kyiv Fest", creation of the monuments, etc. Legitimizing resource of Anne of Kyiv's personality is so strong and valuable that Ukraine has to fight for it with the Russian Federation: Vladimir Putin has recently made an attempt to tell the world about "Russian Anne."

Probably in the future commemorative practices connected with Anne of Kyiv will be developed and elaborated.

Keywords: Anne of Kyiv, Anna Yaroslavna, Kyiv Rus, politics of history, commemorative practices, "brotherly nations", the Russian Federation, the European integration course of Ukraine, "returning to the European family".

Матеріал надійшов 08.03.2019